

Ann-Christine Petersson Hjelm:
Fängelset som välfärdsbygge
Stockholm 2011

Det skandinaviske fængselsvæsens historie har været genstand for en række større studier af især 1800-tallet, mens der også i nyere tid er blevet produceret en række fængselsstudier ofte af mere kriminologisk og samfundsfaglig karakter, men også med historiske nedslag. Ser man tilbage på de skandinaviske landes fængselshistorie, så er der under alle omstændigheder nogle perioder, som tydeligvis har fået mindre videnskabelig opmærksomhed end andre. Det gør sig eksempelvis gældende for tiden fra 1920'erne og frem til 1950'erne, der helt åbenlyst er spændende bl.a. som en periode præget af reformer og tanker omkring den fremvoksende velfærdsstat på den ene side og 1930'ernes depression og senere krigens uro og omvæltning på den anden side. Ikke desto mindre har denne periode været ladet lidt stikken – i hvert fald når det gælder den nyere danske og svenske fængselsforskning. Det er derfor særdeles glædeligt, at Ann-Christine Petersson Hjelm's »Fängelset som välfärdsbygge« fokuserer særligt på tiden fra 1930 til 1950 og gør dette empirisk funderet, samt med et ønske om at forstå periodens fængselsreformer i relation til velfærdsstaten, som konstruktion og projekt. Det er i den sammenhæng særligt den individualpræventive behandlingsmodel, Hjelm sætter fokus på, hvilken hun opfatter som en del af en begyndende velfærdsstatlig fængsels- og straffepraksis.

Bogen er en revideret udgave af forfatterens retshistoriske afhandling fra 2002 og falder i tre dele. Den første del er et stort historisk og strafferetsteoretisk baggrundsafsnit, der dækker perioden frem til 1930, den anden del udgør bogens kerne og består i tre empiriske delstudier fra perioden 1930 til 1950, mens bogens tredje del er en kortere diskussion og konklusion.

Den første historiske del af bogen, der groft sagt dækker flere hundrede års fængsels- og retshistorie frem til perioden omkring 1930, er på den ene side en imponerende gennemgang af en lang række strafferetsprincipper og dele af fængslets historie. På den anden side, så er denne tekst alt for omfattende og store dele er af begrænset relevans, hvortil kommer, at den er stedvis mangelfuld og upræcis. Forfatteren har med bogens første del ønsket, at sætte scenen for den empiriske analyse ved at gennemgå den relevante retshistorie, beskrive relevante straffeteorier, samt frihedsstraffens udvikling. Grundlaget er i vid udstrækning sekundær litteratur og her opstår et væsentligt problem, da Hjelm overhovedet

ikke har inddraget de ellers stærkt relevante fængselshistoriske studier, der er kommet i Sverige, samt Norge og Danmark, i løbet af de sidste 10-15 års tid.¹ Arbejder, som ellers er helt centrale for bogens emne og de perioder, der gennemgås over mange sider i bogens første del. Forfatteren vil muligvis forsvare sig med, at afhandlingen oprindelig er fra 2002, men dels blev der udgivet ny og væsentlig empirisk funderet svensk fængselsforskning allerede sidst i 1990'erne og dels skriver Hjelm i bogens forord, at hun har inddraget nyere arbejder, hvis de har haft direkte betydning for hendes område. Det har imidlertid på ingen måde været tilfældet når det gælder den relevante fængselshistoriske forskning. Resultatet bliver, at det er en besynderlig anakronistisk fornemmelse at læse bogens første del, hvor store dele virker helt uberørt af forskningens udvikling på området de sidste mange år.

Som forfatteren skriver, så fandt den mest »genomgripende förändringsperioden i svensk fångvårdshistoria« sted midt i 1800-tallet og det er derfor unægtelig ærgerligt, at Hjelm ikke benytter den store svenske afhandling om netop det emne, som var tilgængelig allerede i 1999.² Den manglende brug af denne og anden litteratur giver bl.a. anledning til væsentlige misforståelser i beskrivelsen af det såkaldte Philadelphia fængselssystem, som slog igennem i 1800-tallet og stadig i høj grad prægede svensk fængselspraksis i tiden frem mod midten af 1900-tallet. Hjelm ser f.eks. dette system mere som et forsøg på at »frelse« end på at »rehabiliter« indsatte og misforstår i den sammenhæng religionens rolle i 1800-tallets fængsler, samt ser ikke for alvor det element af individuel fangebehandling, der faktisk var en del af ideologien og forestillingerne bag 1800-tallets moderne isolationsfængsler.³ Sammenfattende mener jeg, at det dermed ikke helt lykkedes Hjelm, at få ordentlig greb om, hvad det var for en fængselspraksis, som opstod i 1800-tallet og stod til at skulle reformeres senere i 1900-tallet.

Når alt kommer til alt, så påvirker manglerne i bogens første del heldigvis kun bogens hoveddel – de tre empiriske casestudier i del II – i mindre grad, da hovedfokus her som allerede nævnt er på perioden 1930-50 og da forfatteren kun i begrænset omfang trækker på den i del I beskrevne fængselshistorie. De tre delstudier, som udgør den empiriske kerne i Hjelms afhandling, handler om: 1) De »kriminalpolitiske ingeniører« bag den store fængselsreform, som blev vedtaget 1945 og de tanker, forestillinger og konflikter, som påvirkede processen. 2) Lovgivningsprocessen frem imod 1945 og betydningen af denne reform. 3) Behandlingstanken som den kom til udtryk i det såkaldte centrale klientregister, der skulle udgøre et væsentligt værktøj i arbejdet med den individuelle fangebehandling.

Gennemgangen i de tre studier illustrerer tydeligt, at der sker mangt og meget på fængselsområdet i perioden 1930-50, samt at der er periodevis var heftig debat

om de nye tiltag. Hjelm dokumenterer således klart, at der er tale om en væsentlig periode i den svenske fængsels- og straffehistorie. Helt grundlæggende tendenser er, at man søgte at bryde med isolationstanken og gerne ville tænke i en ny form for individuel fangebehandling. Det beskrives endvidere - og dokumenteres empirisk - hvordan de nye tanker og den konkrete reform i 1945, havde anknytning til ideologien og tankerne bag den fremvoksende velfærdsstat og bl.a. var præget ikke blot af sociologiske, men også af kriminalbiologiske teorier. Det er i sig selv en væsentlig bedrift, som forfatteren dermed opnår.

Desværre når analysen ikke altid så dybt, som man kunne ønske sig. Det skyldes bl.a. forfatterens skrivestil, der er meget deskriptiv og personorienteret, samt har et konstant fokus på navne, årstal og titlerne på de mange dokumenter, som anvendes. Til gengæld er teksten i reglen ikke særlig analytisk og heller ikke i de meget korte opsamlinger på de tre empiriske delstudier. Det havde efter denne anmelders mening været ønskeligt om forfatteren i stedet havde foretaget en tematisk analyse i de tre studier i bogens anden del, hvor følgende temaer f.eks. var blevet forfulgt langt mere systematisk: a) forestillingen om en individualiseret fangebehandling, b) de kriminalbiologiske tendenser i denne, c) sporende fra den franske sociologiske skole, samt d) det nøjere indhold i opgøret med cellestraffen (isolationstanken) og spørgsmålet om hvordan fællesskab mellem fangerne egentlig skulle finde sted.

Hjelm råder i nogen grad bod på dette i afhandlingens tredje og afsluttede del, hvor hun går mere analytisk til værks og bl.a. konkluderer, at fængselsreformen af 1945 var mere af ideologisk end af praktisk betydning og ikke fik det gennemslag, som reformen egentlig var tiltænkt, ude i de enkelte anstalter og i forhold til fængselspraksis i det hele taget.⁴ Det er også en vigtig konklusion, at Hjelm finder et »dualistisk menneskosyn« i sine empiriske studier, som viser hvorledes »Folkhemmet« på den ene side så sine afvigere gennem individualistiske briller, der tilskrev dem ansvar for deres egne gerninger, men på den anden side samtidig kunne opfatte deres handlingsmønstre som deterministiske og uundgåelige.⁵ Her er forfatteren inde på et meget spændende element i den universalistiske skandinaviske velfærdsstat, der ikke blot omhandler disse staters støttende og humanistiske kvaliteter, men også det repressive potentiale, som rummes i så stærke statskonstruktioner.

Netop i den sammenhæng er det desværre en svaghed i »Fängelset som välfärdsbygge«, at en teoretisk og empirisk diskussion af hele velfærdsstatsspørgsmålet er totalt fraværende. Dette på trods af, at Hjelm vil undersøge skabelsen af et »folkhemsfængelse« i den gryende velfærdsstat.⁶ Men hvad er det egentlig for en størrelse, som Hjelm søger at placere fængslet og de svenske

fængselsreformer i forhold til når hun skriver om fængslet som »velfærdsbygge« og »folkhemsfængelse«, samt som del i en fremvoksende velfærdsstat? Det finder man som læser desværre aldrig rigtig ud af. Man får det indtryk, at Hjelm har en lidt indforstået og ureflekteret opfattelse af dette selv. Det er f.eks. tilfældet, når hun i afslutningen af et af sine delstudier uden nærmere forklaring eller analyse pludselig konkluderer, at fængslerne i perioden gennemgik »reelle forbedringer materielt sett«, men at der endnu ikke opstod et »fængselsystem som var passende for en velfærdsstat«. ⁷ Det er en løsrevet og stærkt normativ betragtning, der kun havde givet mening, hvis forfatteren på nogen måde havde udredt eller diskuteret, hvornår er et fængselsystem egentlig var »passende« for en velfærdsstat. Et spørgsmål der naturligvis også ville have afkrævet en nærmere definition af velfærdsstaten og en afklaring af fængslets rolle i den sammenhæng. Her ville Hjelm kunne have trukket på en hel del relevant kriminologisk og historisk litteratur, der omhandler forholdet mellem velfærdsstatsmodeller og straffepraktis og bl.a. inkluderer en interessant diskussion af netop de nordiske velfærdsmodeller og deres mulige betydning. ⁸

Uanset ovennævnte væsentlige problemer og mangler, så har vi med »Fængslet som velfærdsbygge« fået et omfattende empirisk studie af en spændende og lidet studeret del af den svenske fængselshistorie. Det er også forfatterens fortjeneste, at denne empiri er sat ind i en interessant og relevant ramme i forhold til den fremvoksende svenske velfærdsstat. Netop spørgsmålet om relationen mellem den skandinaviske velfærdsstatsmodel og de samme staters fængsels- og straffepraktis er et oplagt mål for videre studier.

Af Peter Scharff Smith

Institut for Menneskerettigheder

1. Se bl.a. Nilsson, Roddy »En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelse-systemet under 1800-talet«, Lund: Lund University Press 1999; Roddy Nilsson 'The Swedish Prison System in Historical Perspective: A Story of Successful Failure?' in *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* no. 4, 2003; Peter Scharff Smith »Moralske hospitaler. Det moderne fængselsvæsens gennembrud 1770-1870«, Forum 2003; Peter Scharff Smith »A Religious Technology of the Self. Rationality and Religion in the Rise of the Modern Penitentiary« in *Punishment and Society* no. 2, 2004; Espen Schaanning »Menneskelaboratoriet. Botsfængslets historie«, Scandinavian academic press 2007. Dette er blot et lille udvalg af en lang liste af relevante titler fra perioden, som helt er udeladt i »Fængslet som velfærdsbygge«.
2. Se s. 107 i Hjelm 2011. Afhandlingen jeg tænker på er Nilsson 1999 (se note 1).

3. Se Hjelm s. 80 og 131 f., samt Nilsson og Smith (se note 1).
4. Jf Hjelm 2011, s. 328.
5. Jf. Hjelm 2011, s. 327.
6. Hjelm 2011, s. 26.
7. Hjelm 2011, s. 260.
8. Se f.eks. Thomas Ugelvik and Jane Dullum (ed.) *Penal Exceptionalism? Nordic Prison Policy and Practice*, Routledge 2012; John Pratt »Scandinavian Exceptionalism in an era of Penal Excess. Part I: The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism« in the *British Journal of Criminology*, 48, 2008; Michael Cavadino and James Dignan *Penal Systems. A comparative approach*, Sage 2006. Se også Vanessa Barker »Nordic Exceptionalism revisited: Explaining the paradox of a Janus-faced penal regime« in *Theoretical Criminology*, 2012.